

20. ОРФОГРАФІЯ, ЇЇ РОЗДІЛИ. ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ.

Орфографія (від грецького orthos – правильний, grapho – пишу) – система загальноприйнятих правил, що визначають способи передачі мови в писемній формі. Як синонім вживається термін **правопис**. Проте цей термін має ширше значення – включає в себе також пунктуацію.

О. тісно пов'язана з графікою. Але О. і графіка нетотожні. Графіка є засобом, інвентарем орфографії, а О. – це правила вживання графічних засобів.

Основні розділи укр. орфографії

Укр. о. має наступні розділи:

- 1) передача літерами фонемного складу слів,
- 2) передача морфемного складу слів (правопис префіксів, суфіксів),
- 3) написання слів разом, окремо і через дефіс,
- 4) вживання великої та малої літери,
- 5) графічні скорочення слів
- 6) перенос слів з рядка в рядок,
- 7) вживання апострофа та інших небуквенних графічних знаків.

Принципи орфографії

Принципи о. – це закономірності, на основі яких виробляються орфографічні правила. Основу української орфографії складають два головні принципи: фонетичний і морфологічний.

Крім того, для української мови важливі історичний (традиційний) та диференційний (розрізнявальний) принципи.

а) Фонетичний принцип

За цим принципом слова пишуться так, як вони вимовляються:

1) літери **О, Е** після шиплячих:

шостий – шести, жонатий – женити, чотири – четвертий;

2) **О→А** літера **А** на місці колишнього **О** перед складом з наголошеним **а**:

кал'а́ч, гар'я́чий, баг'а́тий, хаз'я́їн;

3) префікс **С-** перед кафе птах: *сказати, спитати, сфотографувати;*

4) слова з групами приголосних, у яких відбулося спрощення: *сонце, корисний, міський;*

5) слова, у яких відбулося чергування приголосних перед суфіксами **-СТВ-**, **-СЬК-**:

Г, Ж, З + **-ський, -ство** → **-ЗЬК(ИЙ), -ЗТВ(О)**: *Прага – празький, Париж – паризький,*

К, Ч, Ц + **-ський, -ство** → **-ЦЬК(ИЙ), -ЦТВ(О)**: *козак – козацький, козацтво;*

Х, Ш, С + **-ський, -ство** → **-СЬК(ИЙ), -СТВ(О)**: *товариш – товариський, товариство;*

6) слова з подвоєнням: *життя, каяття, ніччю, річчю.*

б) Морфологічний принцип

МП вимагає, щоб та сама морфема завжди писалась однаково незалежно від того, як вона вимовляється.

За морфологічним принципом пишуться:

1) **Е** та **И** на позначення ненаголошених **Е** та **И**, **О** перед наголошеним **у**:

се́ло [се^ло́] – се́ла [се́ла], живе́ [жи^еве́] – жити́ [жити́^е], го́лубка [го^олу^бка] – го́луб [го^олу^б];

2) збереження фонему **З** у прийменниках і префіксах **З-, РОЗ-, БЕЗ-**, яка перед шиплячими вимовляється як Ж, або навіть Ш у швидкому мовленні чи недбалій вимові: з жиром - [ж:]иром, безжурний - бе[ж:]урний

3) збереження фонем в дієслівних формах на **-ШСЯ, -ТЬСЯ**: б'єшся - [б'єс':а], робиться [р'оби'ц':а];

4) збереження фонем кореневої морфемі, незважаючи на фонетичне спрощення: шістнадцять [ш'існāц'а т'], спортсмен [сп'орцмєн];

5) збереження прийменника **З** перед словами, що починаються з глухого приголосного: з тобою [ст'об'ој'у], з хати [схāти'є].

в) Історичний (традиційний) принцип

ІІ полягає в тому, що написання зберігається традиційно, не спираючись на вимову чи морфологічну будову.

За традицією:

1) позначаємо звукосполучення **шч** однією буквою **Щ**,

2) вживаються букви **Я, Ю, Є, Ї**.

3) Тільки традицією пояснюються написання слів: багатий, багатир (bohatý, bohāč)× богатир (bohatýr).

4) Жодними правилами не пояснюється написання **И** та **Е** у словах як: кишеня, левада, кочегар, лиман, їхній правопис слід запам'ятати.

5) Цей принцип застосовується при написаннях разом, окремо і через дефіс, зокрема у прислівниках, правопис яких необхідно запам'ятати або користуватися словником: до речі, навесні, пліч-о-пліч, ввечері.

г) Диференційний (розрізняльний) принцип

За цим принципом однозвучні слова пишуться по-різному, тому що мають різне значення.

1) вживання великої та малої літери залежно від значення слова: віра – Віра, чорне море – Чорне море, кривий ріг – Кривий Ріг.

2) написання слів разом і окремо: вгору – в гору, невисокий – не високий, немає – не має, сонце – сон це.

3) написання деяких закінчень, що залежать від конкретного значення слів: апарата (пристрій) – апарату (державного), терміна (слово) – терміну (стосується часу).

У жодній мові орфографія не базується виключно на одному принципі, можна говорити лише про переважальний принцип. Український правопис у цілому можна визначити як фонетично-морфологічний.

Правила українського правопису кодифіковані та видані під назвою «Український правопис» у 1993 р.